

- актуалізується в романі В. Винниченка “Слово за тобою, Сталіне!”. Тут автор прямо ставить риторичне запитання, повністю суголосне з роздумами-спогадами героїв “Раю” і “Жовтого князя”: “Та невже справді, це Україна? Невже це той загублений, зоборонений рай, де було колись щось невимовно ніжне, запашне, хвилююче, рідне-рідне?..” (“Слово за тобою, Сталіне!”. – С. 147).
75. Барка В. Жовтий князь : роман / В. Барка. – К. : Дніпро, 1991. – С. 151, 60, 84.
76. Князев Н. Специфіка мови роману В. Барки “Жовтий князь” / Н. Князев // Дивослово. – 1998. – № 3. – С. 17.
77. Барка В. “Що єсть істина?” / В. Барка // Земля садівничих. – Мюнхен : Сучасність, 1977. – С. 16.
78. Барка В. Віра і сучасний сумнів / В. Барка // Земля садівничих. – Мюнхен : Сучасність, 1977. – С. 92.
79. Робочі матеріали інтерв'ю з архіву письменника. – Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 204, від. рукопис. фондів і текстології.

УДК 82.09

Мар'яна Лановик

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ЯК ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧА ПРОБЛЕМА В СИСТЕМІ ДЕКОНСТРУКТИВІЗМУ

У статті окреслено основні концепти деконструктивізму – концепт знака, концепт дискурсу та концепт інтертекстуальності крізь призму ідеї перекладу як літературної інтерпретації. Основна увага зосереджена на проблемах подолання хаотичності мови, конфлікту інтерпретацій як метаморфози тексту та герменевтичного пошуку автентичного значення.

Ключові слова: текст, інтертекст, переклад, деконструктивізм, знак, дискурс.

Лановик Мар'яна. Інтертекстуальность как переводоведческая проблема в системе деконструктивизма. В статье описываются основные концепты деконструктивизма – концепт знака, концепт дискурса и концепт интертекстуальности сквозь призму идеи перевода как литературной интерпретации. Основное внимание сосредоточено на проблемах преодоления хаотичности языка, конфликта интерпретаций как метаморфозы текста и герменевтического поиска подлинного значения.

Ключевые слова: текст, интертекст, перевод, деконструктивизм, знак, дискурс.

Lanovyk M. B. Intrtextuality as the Translation Problem in the System of Deconstructivism. The article deals with the main concepts of deconstructivism,

such as the concept of sign, the concept of discourse, the concept of intertextuality in the focus of the idea of translation as the literary interpretation. The main attention is drawn to the problem of the overcoming of language chaos and conflict of interpretation as text metamorphose as well as to the hermeneutic quest of the authentic meaning.

Key words: text, intertext, translation, deconstructivism, sign, discourse.

Постановка наукової проблеми та її значення. Своєрідні виточки деконструктивізму простежуються від філософської системи Гегеля (безконечність, що перебуває по той бік презентації”) – через “феноменологічну деструкцію” Гайдеггера (особливо в його “Часі картини світу”, де розроблено теорію “ухиляння” та забуття буття) – і до французької школи постструктуралізму з її проголошенням відкритого існування тексту в просторі мови, із безконечністю множинності сенсів, за якою криється небезпека непорозуміння. Цей процес був підсилений ідеями Шопенгауера, Ніцше як заперечення можливості об’єктивного пізнання та самопізнання суб’єкта, який ставить у центр проблему процесу розуміння, бо шлях до єдиного значення закритий. Згодом – відмовою від цілісності світосприймання (“Нова критика”), проголошенням смерті автора (Р. Барт), смерті суб’єкта (М. Фуко), смерті твору (адже твір розпадається на безмежну кількість прочитань). Не другорядну роль при цьому відіграли й суто лінгвістичні тенденції: теорія крайнього мовного скептицизму, згідно з якою остаточне значення ніколи не може бути осягнене (Ж. Дерріда); розробка проблеми полісемії слів та знаків, нелінійного, багатомірного письма, що вимагає нелінійного процесу конструкції, ідеї “нульового” ступеня письма (Р. Барт); протиставлення мови й мовлення (написаного і сказаного слова), що змушує розглядати мову, текст як поле безконечних замінів та зміщень.

Кульмінаційним моментом у формуванні деконструктивізму стали вчення Ж. Дерріди про децентрацію (неіснування центру як місця присутності, постійне зміщення центру – коли один центр замінюється іншим, взаємоперехід центру та периферії); учення М. Фуко про дискурсивні практики та “владу письма” (відтак – “плюральність силових відносин” та полівалентність тексту); концепції Ю. Крістєвої про інтертекстуальність та Ж.-Ф. Ліотара про руйнування метанаративів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Зрештою деконструктивізм витворив ситуа-

цію, яку можна окреслити як кризу об'єктивності та кризу значень. За таких умов доводиться мати справу з хаосом, коли твердження “світ як текст” поступається місцем твердженням “світ як хаос”, “текст як хаос”. Хаотичність мови та мислення веде до нестабільності, де і текст, і середовище, у якому він перебуває, постійно змінюються, витворюючи простір, де людина “чужа сама собі” (Ю. Крістева), де немає точки опори, хоча щоразу наростає внутрішня активність та творчий потенціал кожного мистецького явища. Відбувається *постійна метаморфоза тексту* та його оточення: потенціал смислопородження, сенсоутворення циркулює без існуючого порядку, генеруючи альтернативні та взаємні значення, помножуючи сенси. Для деконструкції важлива багатозначність, невизначеність та розмитість. Доповнення та розростання значень стає конотаціями до основного ядра, які наростають у постійно змінних умовах. “Деконструкція орієнтується на множинність сенсів, на відсутність єдиної матриці значення тексту, на принципове «багатоголосся»... Деконструктивістське прочитання ... спрямоване на лібералізацію писемної основи тексту, приводить до вивільнення колосальної кількості нових, непомічених раніше ніким (у тому числі й авторами самих текстів) смислових відтінків та значень, які не лише збагачують..., а й коригують, видозмінюють, а інколи і кардинальним чином трансформують їх” [3, 8].

Такий підхід до тексту призводить до цілковито іншого розуміння інтерпретації, адже зникає необхідність тлумачення. Інтерпретація перестає бути пошуком автентичного “істинного” смислу, а перетворюється у процес наповнення тексту значенням. Читання та інтерпретація стають не осягненням значення, а його постійним присвоєнням. Проникнення в текст як мережу генерування значень без цілі й без центру в умовах безконечності та “вислизання” смислу перетворюється в “ретельне розплутування значень” (Барбара Джонсон), де відбувається постійне зіткнення читання з “нечитабельністю” тексту (П. де Ман), де блукаючий погляд читача повинен поєднувати “порожні місця” тексту (В. Ізер).

Головна проблема інтерпретації чи художнього перекладу літературних текстів у деконструктивізмі пов'язана з презумпцією помилковості читання як ознакою всіх дискурсів. Це впливає з помилковості мови (бінарної системи істинності та неістинності), що веде до неминучої невдачі в намаганні осягнути значення. Відсутність центру

чи опертя в інтерпретації пов'язане зі скасуванням авторитету автора, який не має привілейованого доступу до значення тексту. За Р. Бартом, із тексту промовляє не автор, а сама мова. Розрив між автором та текстом (його деперсоналізація) спричиняє інший розрив – між текстом та його інтерпретацією. Деконструктивна техніка читання вимагає деперсоналізованого підходу й до трактування тексту: він не потребує інтерпретатора, позаяк сам породжує сенси й самотрактує себе, не зберігаючи при цьому жодних зв'язків із витвореними самоінтерпретаціями. Мова в цьому разі виступає як “щось транскінечне” (Ю. Крістева) і виконує не комунікативну функцію, а трансформативну, що водночас є згубним для суб'єкта. Таким чином, на місці автора з'явилося поняття скриптора: письменника стали трактувати не як автора висловлювання, а як його носія. Прочитання, інтерпретація чи перекладання тексту, який завжди відкритий для безконечного ряду копій і репрезентацій, постали як деконструкція без будь-яких законів чи правил.

Оскільки деконструктивізм заперечує існування джерела й центру, то перекладачі – стають вільними у своїх діях, і кожен іншомовний переклад виявляється іншою деконструкцією, “текстом про текст”. Водночас, як указує Дж. Г. Міллер, “деконструкція – це не демонтаж структури тексту, а демонстрація того, що вже демонтовано” [10, 341]. Адже деконструкція – це не те, що привносить щось у текст, а те, що створює його від початку. Оскільки більше не існує обов'язкового значення, яким би можна було оволодіти чи яке би можна було реконструювати, то рецепція стає лише конструюванням ще одного іншого прочитання та іншою деконструкцією. З огляду на загальні засади постструктуралізму, і цей процес є деперсоніфікованим – текст саморуйнується, навіть у межах однієї мови, не говорячи вже про ті зсуви та зміщення, які викликані іншою мовою та іншомовним/іншокультурним середовищем. Через руйнування тексту при прочитанні та при перекладанні настає момент, коли текст починає відрізнятися від самого себе, виходить за межі власної системи цінностей та власного смислу. Тому переклад як деконструкція виявляє себе як “розвінчування” і нове написання. У кожній мові текст сам виражає власний модус написання, розкриваючи в ньому “алегорію власного нерозуміння” (П. де Ман). Переклад постає як руйнування чи “анулювання” оригіналу, чому сприяє гетерономна (неоднойменна) негативність письма. Як указує Ю. Крістева, полі-

номний повторний відбиток – це “придушення першого значення, а отже, нуль” [7, 35].

У деконструктивізмі є кілька концептів, які, на наш погляд, заслуговують особливої уваги з огляду перекладознавства. Їх можна узагальнити до трьох проблем: *проблеми знака*, *проблеми дискурсу* та *проблеми інтертекстуальності*. Проблема знака ускладнюється тим, що в деконструктивізмі знаки фігурують у ролі перетворювачів інших знаків, як і тексти, постають трансформацією інших текстів. Відкритість і безконечність суті знака ускладнює процес його перекладу, адже знак мінливий і в межах однієї мови. Така мінливість значною мірою пов’язана з іншою сферою – *проблемою дискурсу*, адже кожен знак містить ознаки того дискурсу, який його створив, і водночас може набувати ознак інших дискурсів, у які він потрапляє, трансформуючися під їх впливом. Ця ситуація в перекладознавстві тісно пов’язана з окресленою М. Фуко проблемою історичних та дискурсивних практик, де дискурс розглядається як мовлення, занурене в соціальний, історичний, культурний контексти, як “*епістема епохи*” (М. Фуко), а кожен знак, текст, суб’єкт залишається тим, чим він є, завдяки тому контексту, у якому він перебуває.

Явище художнього перекладу пов’язане зі зміною дискурсу та можливістю інтеграції одним дискурсом інших чи їх елементів. Найпильнішої уваги тут заслуговують питання *деривації* як внутрішньої дискурсивної залежності, відтак – трансформації, пов’язаної з адаптацією, узагальненням, відбором тих чи інших елементів за умов різних дискурсивних практик. Не менш вагомими є питання *мутації* як міждискурсивної залежності, пов’язані з цим трансформації суб’єкта, мови, зміщення меж об’єкта; та *редистрибуції* як позадискурсивної трансформації, що є зовнішньою щодо дискурсу, але залишається вагомою і впливає на процеси, пов’язані з цим дискурсом. Особливу роль при цьому відіграє факт відкритості дискурсів для трансформації та пов’язані з цим способи атрибуції і присвоєння, надання цінності, адаптації в іншій культурі чи іншій мистецькій традиції.

Така постановка проблеми виводить перекладознавство до вивчення питання про природу та зміщення перекладних текстів за умов трансформації дискурсивних практик. Це стосується передусім тих випадків, коли існують різні переклади одного твору, здійснені в умовах різних історичних епох. Тоді, як правило, зміщення помітні навіть на рівні мікроелементів тексту. На це вже вказував У. Еко у

своїй ранній праці “Еволюція середньовічної естетики”. Він звертав увагу на той факт, що у 827 р. Холдуїн перекладає фразу із четвертої глави трактату “Про Божественні імена”... так: “Благо і благодать невід’ємні одне від одного, бо полягають в єдиному... благо, як ми вважаємо, є частиною благодаті”... Трьома століттями пізніше Іоанн Сарацин перекладав той же уривок так: “Прекрасне і краса нероздільні з тієї причини, що все утримується в єдиному... Ми називаємо красою те, що є частиною прекрасного” [5, 48].

Перекладознавчі аспекти, що ґрунтуються на основі дискурсного аналізу, змушують проблематизувати питання контекстуалізації, відшукувати зв’язки між певними формами продукування, репродукування та функціонування значень на підставі історичних, ідеологічних, естетичних, ціннісних конфігурацій і маркувань дискурсу. Дискурсний аналіз дає змогу виявити правила та закони, які визначають та легітимізують ті чи інші тексти або їх елементи в певних контекстах чи визначених дискурсивними практиками нормами.

У цьому колі питань надзвичайно вагомою постає проблема, яка пов’язує перекладацьку практику із трансформацією дискурсів, із розширенням типів дискурсивності й утворенням нових дискурсивних практик. Насамперед це стосується перекладу та впровадження в іншокультурне середовище тих творів, які зміщують наявні там дискурси або ж ініціюють нові типи дискурсивності. Такі випадки увиразнюють окреслену М. Фуко неминучу потребу “повернення до джерела”: “Це повернення, яке є часткою дискурсивного поля, ніколи не припиняє його модифікувати. Повернення не є історичним доповненням, яке додається до дискурсивності, чи тільки його орнаментом, а навпаки, воно встановлює ефективне і важливе завдання видозміни самої дискурсивної практики” [8, 610]. Власне, тому утворення нових дискурсивних практик чи їх модифікацій неминуче пов’язане з проблемою взаємодії дискурсів, що спонукає до вивчення взаємин між різними типами текстів (художніх, наукових, релігійних, філософських тощо); між різними мистецькими традиціями та напрямками, жанровими системами, тематичними репертуарами, репрезентаціями ідей, концептуальними чи художніми матрицями. Ці проблеми теж не виходять за межі перекладознавчих студій, адже безпосередньо стосуються взаємовпливів історичних, соціальних, культурних, естетичних, ціннісних дискурсивних практик оригіналу та його іншомовних відповідників, як і їх вужчих чи ширших контекстів. Такий підхід дає

змогу перевести огляд перекладознавчих питань ще в одну площину, яка пов'язана із *проблемою інтертекстуальності*.

Теоретико-літературна проблема інтертекстуальності, опрацьована у працях деконструктивістів (особливо Ю. Крістевої та Ж. Женетта), є своєрідною трансформацією теорії діалогізму та поліфонізму. Однак, з огляду на деконструктивістську ситуацію смерті суб'єкта, деперсоналізації та деперсоніфікації мистецтва, у діалог вступають самі тексти, літературні традиції, мистецькі епохи та напрями, дискурси та витворені ними текстові матриці. Інтертекстуальність постає як своєрідна “інтер-акція” (Ю. Крістева), властива для кожного тексту. Із цього приводу Р. Барт зазначав: “Кожен текст є інтер-текстом; інші тексти присутні в ньому на різних рівнях у більш чи менш упізнаваних формах: тексти попередньої культури і тексти оточуючої культури. Кожен текст становить нову тканину, зіткану зі старих цитат. Уривки культурних кодів, формул, ритмічних структур, фрагменти соціальних ідіомів і т. д. – усі вони поглинуті текстом і перемішані в ньому, оскільки завжди до тексту й навколо нього існує мова. Як необхідна умова для будь-якого тексту інтертекстуальність не може бути зведена до проблеми джерел та впливів; вона становить загальне поле анонімних формул, походження яких рідко можна виявити, позасвідомих чи автоматичних цитат, поданих без лапок” [9, 78]. Таким чином, “текст становить не лінійний ланцюг слів, що виражає єдиний сенс..., а багатомірний простір, де поєднуються і сперечаються між собою різні види письма, жоден із яких не є вихідним; текст зітканий із цитат, що відсилають до тисяч культурних джерел” [2, 388].

У такому ракурсі транслявання тексту в іншу культуру чи літературу є доволі непростим процесом, який ускладнюється кількома чинниками. *По-перше*, “текст підлягає спостереженню не як закінчений, замкнутий продукт, а як розгорнуте на наших очах виробництво, «підключення» до інших текстів, інших кодів..., зв'язане тим самим із суспільством, з Історією, однак зв'язане не відносинами детермінізму, а відносинами цитації” [1, 424]. Ця рухомість, продуктивність посилюється хаотичністю функціонування та прогресування дискурсу. Розпад, нестабільність, еkleктизм, гетерогенність, гетероглосія як ознаки тексту призводять до того, що у процесі перекладу різні автори іншомовних версій одного оригіналу “підключаються”

до різних кодів, черпаючи смисли з різних джерел, як це допускає інтертекстуальний простір тексту навіть у межах простої рецесії. По-друге, ситуація перекладу значно розширює інтертекстуальне поле тексту, підключаючи до нього нові джерела з рецесуючої системи минулих та сучасних дискурсів. Водночас на сучасному етапі розробки проблеми йдеться переважно про інтертекстуальне розширення сфери сприйняття оригіналу в іншомовному просторі й значно менше звернено увагу на той вплив, який чинять нові “джерела підключення” на сам оригінал.

Проблема інтертекстуальності в системі перекладознавства також пов’язана зі сферою взаємодії “свого” та “чужого” слова, контексту, дискурсу. Такий підхід дає змогу розглядати художні версії оригіналів як своєрідні реакції на тексти-джерела, на попередні переклади. У певному сенсі тут і кожен твір, і його вторинні версії постають як колективні витвори цитації, коли не важливо знати, хто цитує (чи хто перекладає). Інтертекстуальні відносини будуються на взаємопроникненні текстів різних часових нашарувань, і кожен новий пласт перетворює і видозмінює старий. Тому кожна нова іншомовна версія трансформує всі попередні варіанти й сам твір. Оригінал разом із множиною своїх різномовних та різночасових перекладів і їх контекстів творить спільний універсум, у якому тексти до безконечності відсилають один до одного й до всіх відразу, оскільки всі вони є частиною загального тексту. У цьому випадку явище інтертекстуальності артикулюється значно сильніше, ніж у загальному просторі взаємозв’язку літературних текстів. Його поліфункціональну роль посилюють розширення часових меж культурного простору оригіналу та розширення спектра інтерпретації першотвору; передумови виникнення додаткових значень та асоціацій, генерування допоміжних сенсів; взаємодія кодів та універсумів оригіналу і його вторинних версій; перmutація текстів; створення мережі знакових систем і культурних кодів як фону для інтерпретації та розвитку взаємодії художніх явищ.

У такій проекції “інтертекст постає не спогадом і не відблиском іншого тексту, а виступає (чи може розумітися) як потужніша інтерпретативна система, що збільшує непередбачуваність свого наступного розвитку” [4, 117]. Отже, “говорячи про можливість та способи перекладу інтертексту в іншу мову/культуру, необхідно виходити з того, що сама культура інтертекстуальна, і переклад (у широкому

розумінні цього слова) є постійною ознакою міжтекстових взаємовідносин і в рамках однієї культури, і в міжкультурному спілкуванні. Тому онтологічна природа перекладу пов'язана не лише з безмежним числом різних перекладів одного й того ж тексту, а і з функцією самостійного твору (не лише «замінника» оригіналу) в рамках приймаючої культури, тобто з його включенням у цю культуру» [4, 124].

З огляду на багатоаспектність можливого залучення концепції інтертекстуальності до перекладознавчих студій, надзвичайно продуктивною виявляється запропонована Ж. Женеттом класифікація типів міжтекстової взаємодії. У праці «Палімпсести: Література у другому ступені» [цит. за: 6, 219] французький учений виокремив п'ять типів таких взаємозв'язків, кожен із яких має прямий вихід на перекладознавчі проблеми.

1. *Інтертекстуальність* як «співприсутність» в одному тексті двох чи більше текстів. У перекладацькій практиці найбільш критичним моментом постає проблема перекладу в художніх творах цитат (особливо «без лапок»), алюзій та асоціативних полів. Адже в чужій культурі ці явища несуть інше навантаження, ніж у тій, яка постає джерелом. Дещо в іншому плані можна розглядати цю проблему, коли маємо справу з цитаціями чи алюзіями на іншокультурні чи іншолітературні джерела, або тим більше, коли вони в історико-культурному, мовному чи мистецькому сенсах більше наближені до рецепіюючої традиції, аніж того середовища, до якого належить оригінал.

2. *Паратекстуальність* як відношення тексту до своєї частини – заголовка, епіграфа, присвяти, післямови, вставної новели, імені автора тощо. На цьому етапі при перекладі не виникає особливих проблем, якщо текст і його окремі частини перебувають в одній історичній чи національній площині (хоча і в такому разі в чужій культурі вони, звісно ж, будуть сприйматися по-іншому). Однак якщо елементи тексту перебувають в різних часових чи культурних вимірах (наприклад, епіграф узятий з іншої культурної традиції тощо), то це може спричинити певні труднощі в розумінні, або ж, навпаки, наближати до кращого осягнення тексту, якщо ці компоненти запозичені з близького до перекладної традиції джерела. Безсумнівно, що й ім'я автора в іншій культурі буде нести дещо інше навантаження. Зрозуміло, що «ім'я автора служить для характеристики певного

способу існування дискурсу... Ім'я автора проголошує появу певного дискурсу, встановлює і вказує статус цього дискурсу в культурі і суспільстві. Воно не має легального статусу, не входить до задуму твору, а вміщується на зламі, утворюючи певний дискурсивний конструкт і його особливий спосіб існування” [8, 602–603]. У перекладі можемо мати справу ще й із додатковим дискурсом імені перекладача, якщо йдеться про відому в цій царині мистецтва постать. При цьому необхідно також ураховувати зв'язки тексту перекладу з обома іменами – автора й автора іншомовної версії в контексті стосунків між обома посталями й дискурсами (інші переклади з цього ж автора чи авторів його епохи, літератури, зроблені цим самим перекладачем).

3. *Метатекстуальність* як коментуюче й часто критичне посилення на свій прототекст; або ж співвідношення тексту з іншими текстами, які йому передували; “дискусії” текстів між собою. Тут чітко постає два аспекти, пов'язані з практикою перекладу. З одного боку, складна проблема відтворення зв'язку оригіналу з його “предтечами” в тій літературній традиції, до якої він належить. Як правило, зберегти цей зв'язок в іншомовному вияві майже неможливо. З іншого боку, суто перекладацька метатекстуальність повинна, очевидно, передбачати вивчення зв'язку кожної іншомовної версії зі своїми “попередниками” в цій літературі чи іншій (тими версіями, які могли бути відомі перекладачеві); а також із вивченням коментарів перекладача за подібними вказівками.

4. *Гіпертекстуальність* як пародійне співвідношення тексту з іншими текстами, висміювання в одному тексті іншого, імітація. Із перекладознавчого погляду це передусім стосується тих перекладів, які створюються як зумисні пародії на оригінали, або ж переспіви. Їхня рецепція та розуміння в іншомовному середовищі можуть бути різними залежно від того, наскільки аудиторія ознайоmlена з оригіналом і яке ставлення виявляє до нього.

5. *Архітекстуальність* як жанровий зв'язок текстів. При перекладі такий зв'язок відтворюється без проблем, якщо жанр перекладного твору однаковою мірою властивий і для традиції оригіналу, і для традиції літератури іншомовної версії. Зміщення виникають у тому разі, коли цей жанр посідає різне місце в ієрархії жанрових структур

обох літератур, або тим більше, якщо в системі, у якій твориться іншомовна версія, він відсутній.

Такий підхід передбачає розгляд проблем міжлітературної комунікації у зв'язку з підключенням до світової культури, необхідністю ознайомлення з різними традиціями, що надавало би перекладачам, критикам перекладацтва певної "інтертекстуальної компетенції" в сенсі смислової ідентифікації асоціацій, явних і прихованих цитатій, алюзій, парафразів, запозичень, наслідувань, опрацювань відомих сюжетів, тем, мотивів тощо. Знання попередніх текстів стає необхідною передумовою сприйняття і розуміння нових творів чи нових перекладів. Тоді міжтекстовий універсум виявляється тлом для сприймання окремих творів, своєрідним "полем інтерпретації".

Висновок. Саме у процесуальному функціонуванні інтертексту чи інших міжтекстових зв'язків у сучасному літературному перекладознавстві відкривається можливість нової актуалізації в культурному, мистецькому сприйнятті сенсів, нове відкриття втрачених чи загублених значень.

Література

1. Барт Р. От произведения к тексту // Барт Р. Избранные работы : Семиотика. Поэтика. – М. : Прогресс, 1989. – С. 413–424.
2. Барт Р. Смерть автора // Барт Р. Избранные работы : Семиотика. Поэтика. – М. : Прогресс, 1989. – С. 384–391.
3. Гурко Е. Деконструкция : тексты и интерпретация / Е. Гурко // Деррида Ж. Оставь это имя (Постскрипtum). – Минск : Экономпресс, 2001. – С. 205–250.
4. Денисова Г. Вопросы межтекстового взаимодействия и перевод / Г. Денисова // Текст. Интертекст. Культура : сб. докл. междунар. науч. конф. (Москва, 4–7 апр. 2001 г.) / Рос. акад. наук. – М. : Азбуковник, 2001. – С. 112–128.
5. Эко У. Эволюция средневековой эстетики / У. Эко. – СПб. : Азбука-классика, 2004. – 288 с.
6. Ильин И. И. Интертекстуальность / И. И. Ильин // Современное зарубежное литературоведение (страны Западной Европы и США) : Концепции, школы, термины. Энциклоп. справ. – М. : Интрада-ИНИОН, 1996.
7. Крістева Ю. Полілог / Ю. Крістева. – К. : Юніверс, 2004.
8. Фуко М. Що таке автор? / М. Фуко // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. – Л. : Літопис, 2002. – С. 598–613.
9. Barthes R. Texte // Encyclopedia universalis. – 1973. – Vol. 15.
10. Miller J. H. Steven's "Rock" and criticism as cure // Georgia Rev. – N. Y., 1976. – Vol. 30. – No 2.